

BOGUMIŁA SZOPA, EWA ŚLĘZAK
Kraków

GLOBALNE PROCESY STARZENIA SIĘ
IMPLIKACJE DLA SPOŁECZEŃSTW I GOSPODAREK

STRESZCZENIE

W artykule podjęto temat starzenia się i starości na świecie, które są obecne w dyskusji przedstawicieli różnych krajowych i międzynarodowych gremiów. Szeroko zaprezentowano teoretyczne aspekty starzenia się i starości, odwołując się do dostępnej, tłumaczącej je teorii socjologicznej. Analizowane zjawiska ukazano również w kontekście historycznym i przyszłym. Na końcu przedstawiono implikacje globalnych trendów starzenia się dla społeczeństw i gospodarek.

Słowa kluczowe: starzenie się, starość

Wprowadzenie

Ostatnimi czasy media i politycy zwracają uwagę na pojawienie się problemów wynikających z postępującego starzenia się polskiego społeczeństwa. Trwałym elementem toczącej się dyskusji jest odwołanie się do globalnego wymiaru tego procesu. Powszechne jest stwierdzenie, że jesteśmy świadkami demograficznej rewolucji, wywołanej spadkiem liczby urodzeń oraz wydłużeniem długości życia. Pierwsza kategoria, to jest liczba urodzeń, wykazuje tendencję spadkową,

---

* Bogumiła Szopa, Katedra Ekonomii, Wydział Finansów, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, e-mail: bogumila.szopa@uek.krakow.pl; Ewa Ślęzak, Katedra Ekonomii, Wydział Finansów, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, e-mail: ewa.slezak@uek.krakow.pl.

druga zaś, to jest długość życia, tendencję wzrostową. Ludność całego świata – jego populacja globalna – gwałtownie się starzeje¹. Jak zauważył Jay Sokolovsky², obecność tych rozważań jest związana z typowym dla pierwszej dekady XXI wieku wzrostem zainteresowania tematyką starości i starzenia się. Te procesy demograficzne zmuszają do zmiany spojrzenia na zjawiska starości i starzenia się. Transformacji postrzegania osób starszych, ich odczuwania, samopostzegania oraz funkcjonowania w społeczeństwie. Mowa tu o wyjściu poza bezrefleksyjny obraz człowieka starszego, jako nieporadnego, uzależnionego, na rzecz obrazu człowieka aktywnego, konsumenta, decydenta czy zwycięzcy. Jak zauważył Richard Hugman³, choć starzenie się jest procesem o charakterze biologicznym i psychologicznym, to starość, jako stan, etap życia, pozostaje wciąż konstrukcją społeczną. Liczne, podejmowane rozważania na temat starzenia się w biologii czy psychologii próbują opisać, jak społeczeństwo postrzega osoby starsze, a także, jakie społeczne postawy są przejawiane w stosunku do osób starszych.

Na początku zostaną zaprezentowane zjawiska starości i starzenia się w ujęciu teoretycznym i liczbowym. W dalszej kolejności zostaną przedstawione zagadnienia dotyczące implikacji globalnych trendów związanych ze starzeniem się dla społeczeństw i gospodarek. Całość zostanie zakończona sformułowaniem wstępnych wniosków.

Starość i starzenie się

Niewątpliwie starość jest zjawiskiem złożonym i nastroczającym problemów definicyjnych. Zarówno starość, jak i starzenie się są osadzone w kontekście wieku. O starości zwykło się mówić, że to umownie okres następujący po wieku średnim. Jednak jej granice są zmienne w zależności od potrzeb i perspektywy przyjętej przez autora⁴. Starość to stan, który ma swoją określoną charakterystykę społeczną, kulturową i psychologiczną. Z kolei starzenie się jest procesem obej-

---

¹ Global Ageing Initiative, short description.

² *The cultural context of aging. Worldwide perspectives*, red. J. Sokolovsky, Greenwood Press Praeger, Westport, Connecticut, London 2009, s. XVI–XVIII.

³ R. Hugman, *Ageing and the care of older people in Europe*, St. Martin Press, New York 1994, s. 3.

⁴ *Ibidem*, s. 4.

mującym cały organizm, obserwowanym w wymiarze biologicznym, społecznym, psychicznym⁵.

W naszym kręgu kulturowym, zwyczajowo, za stare przyjęło się uważać osoby, które przekroczyły wiek 65 lat. Należy stwierdzić, że pogląd skłaniający się do przyjęcia granicy wieku starczego oscylującej wokół 60 i 65 roku życia wydaje się najbardziej popularny⁶. Starość wymienia się również w podziale na starość mniej i bardziej zaawansowaną, tak zwaną wczesną i późną. Starość wczesna obejmuje okres życia między 65 a 74 rokiem życia, podczas kiedy późna rozpoczyna się wraz z osiągnięciem 75 roku życia. Jawią się też kolejne pytania, kogo można, czy należy uznać za człowieka starego? Czym jest starość, a czym jest starzenie się w teorii?

Socjologiczne teorie starości i starzenia się

Zanim przejdziemy do zdefiniowania starzenia się oraz starości warto przeanalizować dostępne teorie tłumaczące te procesy i zjawiska. Najczęściej przywoływaną i najstarszą z dziedziny gerontologii jest teoria wycofania się (*disengagement theory*). Według niej starzenie się jest związane z wycofaniem się jednostek z życia społecznego. Jego efektem jest zmniejszony stopień interakcji osób starszych z innymi. Zarówno społeczeństwo, jak i członek społeczeństwa, niezależnie, kto inicjuje ów proces, stopniowo przygotowują się do całkowitego wycofania w rezultacie choroby i/lub śmierci.

Podstawowym założeniem tej teorii⁷ jest przyjęcie, że zarówno jednostka, jak i społeczeństwo w rezultacie tego wycofania uzyskują korzyści. Dla jednostki jest to ograniczenie społecznej presji dotyczącej utrzymania produktywności, a dla społeczeństwa korzyścią jest zwolnienie miejsc przez osoby starsze i zajęcie ich przez osoby młodsze. Zwolnione zostają również role społeczne, które mogą podjąć osoby młodsze. Ta międzypokoleniowa wymiana gwarantuje systemowi społecznemu przetrwanie. Głównym elementem tego podejścia jest zrzeczenie się podstawowej roli społecznej odgrywanej przez jednostkę. W przypadku

---

⁵ S. Steuden, *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 18.

⁶ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004, s. 23.

⁷ H.G. Cox, *Later life. The realities of aging*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey 2009, s. 41.

kobiet to rezygnacja z roli rodzicielskiej, a w przypadku mężczyzn – z roli zawodowej. Z perspektywy społecznej uważa się, że kobiety są poddane płynnemu procesowi rezygnacji, podczas gdy u mężczyzn jest to proces gwałtowny. Dzieje się tak, gdyż dla mężczyzn centralnym elementem życia jest kariera zawodowa, która zostaje nagle przerwana wraz z przejściem na emeryturę. Z kolei kobiety, nawet jeśli są aktywne zawodowo, postrzegane są przede wszystkim przez pryzmat obowiązków rodzicielskich oraz domowych. Zwłaszcza te ostatnie są obecne, pomimo zatrudnienia, i pozostają w trakcie emerytury. Przedstawiciele tego nurtu zwracają uwagę na dramatyczne zmiany towarzyszące przejściu od wieku średniego do starszego, których cechą charakterystyczną jest zaburzenie istniejącej równowagi oraz stworzenie nowej na linii sił osobowości jednostki oraz jej systemu społecznego⁸.

Teoria społeczna w starzeniu się upatruje pewnych znamion wymiany między pokoleniami. James Dowd⁹ zwrócił uwagę, że zmniejszająca się z wiekiem społeczna interakcja osób starszych może zostać wyjaśniona jako proces wymiany między osobami starszymi a społeczeństwem. Według głównych założeń teorii:

- społeczeństwo składa się z aktorów społecznych, którzy dążą do określonych celów przez procesy interakcji z innymi aktorami;
- aktorzy postrzegają osiągnięcie celów w kategorii sukcesu i nagrody, tym samym wyrażają zgodę na niezbędne koszty, dążąc do maksymalizacji poziomu nagród i minimalizacji poziomu kosztów;
- proces wymiany nie ma charakteru jedynie ekonomicznego, gdyż zawiera w sobie również elementy psychologiczne, na przykład wiąże się z wewnętrzną satysfakcją.

W ramach tych relacji należy zwrócić uwagę na nierówność władzy aktorów. Relacje oparte na władzy są widoczne wtedy, gdy bardziej uprzywilejowana strona może otrzymać większe nagrody niż druga. W kontekście starzenia się ograniczony stopień społecznych interakcji jest rezultatem wielu relacji wymiany, podczas których zmniejsza się władza osoby starszej nad jej otoczeniem społecznym¹⁰.

Według teorii aktywności (*activity theory*) utrzymuje się, że w procesie starzenia się istotne jest utrzymanie aktywności typowej dla wieku średniego tak długo, jak to tylko jest możliwe. Oznacza to, że w przypadku utraty możliwości

⁸ *Ibidem*, s. 40–42.

⁹ J. Dowd, *Aging as exchange. A preface to theory*, "Journal of Gerontology" 1975. vol. 30, s. 584–594.

¹⁰ H.G. Cox, *Later life...*, s. 53–55.

wykonywania pewnych działań i odgrywania ról społecznych należy poszukiwać ich substytutów, tak aby utrzymać poziom aktywności, który występował w okresie dojrzałości jednostek. To podejście teoretyczne zakłada stabilną relację między osobowością a systemem społecznym w czasie, kiedy jednostka przechodzi z wieku średniego do starszego. Osoba starsza jest oceniana według kryteriów, które są stosowane do oceny osób w wieku średnim, co może rodzić wątpliwości. Przyjmuje się tutaj stabilność orientacji osobowościowych, mimo że człowiek się starzeje. Wreszcie, teoria nie mówi, co się dzieje w sytuacji, kiedy osoba starsza nie może utrzymać aktywności na poziomie aktywności typowej dla wieku średniego, co może niewątpliwie wiązać się z pojawieniem się frustracji czy poczucia winy etc.¹¹

Następną, godną zainteresowania teorią starości, jest teoria ciągłości (*continuity theory*), która stanowi formalne rozwinięcie opisanej już teorii aktywności. Zakłada ona, że ludzie są chętni do wykorzystywania zasobów wypracowanych przez całe dorosłe życie. Są skłonni projektować przyszłe sytuacje czy przystosować się do zmiany¹². Innymi słowy, obserwuje się kontynuację wzorów zachowań niezależnie od wieku, w różnych fazach życia. Wiek starczy, podobnie jak etapy wcześniejsze, jest pełen określonych problemów, do których są przygotowywane jednostki. Okres emerytalny jednak wiąże się z brakiem możliwości kontynuacji poprzedniego życia, umiejętności zawodowe nie są już potrzebne, praca zawodowa nie jest już kluczowym elementem życia jednostki, ciągła potrzeba osiągnięć i sukcesu nie przyświeca już jednostkom, wreszcie czas wolny występuje w nadmiarze. Starzejąc się, jednostka utrwała swoje zachowania, związki, preferencje, styl życia. Uważa się, że jednostka będzie się starać utrzymać swój styl życia tak długo, jak to tylko jest możliwe. Kiedy będzie to już niemożliwe, podejmie kroki związane z adaptacją, w zależności od swojej sytuacji i możliwości. Osoba nie musi się wyłączać, ani być aktywna, jednak decyzje dotyczące rezygnacji z pewnych ról i utrzymania innych są zdeterminowane przez historię jednostki i jej styl życia. Diana K. Harris¹³ zwróciła jednak uwagę na niejednoznaczność związaną z wypełnianiem ról społecznych, mówiąc, że nie istnieją wyraźnie zdefiniowane oczekiwania dotyczące poszczególnych ról. Zwłaszcza przejście z wieku dojrzałego do starszego oraz symboliczne wycofanie się ze świata zawodowego jest

---

¹¹ *Ibidem*, s. 43–45.

¹² D. Harris, *The sociology of aging*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK 2007, s. 85.

¹³ *Ibidem*, s. 84.

szczególne narażone na niejednoznaczność. Zarówno osoby starsze, jak i inne grupy wiekowe nie wiedzą, jak w rzeczywistości powinien się zachowywać emeryt(ka). W jeszcze gorszym i bardziej niejednoznacznym położeniu znajdują się wdowy lub wdowcy. Brakuje zatem norm związanych ze starością, z tym, jak dobrze i szczęśliwie żyć w starości.

Z kolei teoria stratyfikacji wieku (*age stratification theory*), autorstwa Matildy White-Riley¹⁴, zakłada, że wiek, podobnie jak klasa społeczna czy warstwa społeczna, stanowi podstawę do różnicowania ludzi. W ten sposób w społeczeństwie wyróżnia się grupy wiekowe, na przykład dzieci, nastolatków, dorosłych, dojrzałych dorosłych i osób starszych. Wiek określa role społeczne, a także status jednostek i dostępny szacunek innych ludzi. Poszczególne społeczeństwa różnie traktują ludzi – wiek jest kryterium (dys)kwalifikującym do odgrywania pewnych ról społecznych w zależności od kontekstu kulturowego. Wiek jest czynnikiem wpływającym na status i pozycję społeczną jednostki. Członkowie kohorty urodzeni w określonym przedziale czasu, często nieświadomi tego, dzielą nie tylko wydarzenia historyczne, ale i podobne doświadczenia życiowe. Tym samym analizuje się poszczególne grupy wiekowe w powiązaniu z ich statusem i pozycją społeczną, również w kontekście konfliktu międzypokoleniowego¹⁵.

Wywodząca się z klasycznej dla socjologii perspektywy interakcji symbolicznej (*symbolic interaction perspective*) teoria etykietowania (*labeling theory*) jest oparta na przekonaniu, że jednostka kreuje swoją tożsamość na podstawie interakcji z innymi ludźmi w środowisku społecznym. Jednostka postrzega siebie przez pryzmat tego, jak ją widzą, jak definiują i jak reagują na nią inni ludzie. W efekcie, w zależności od tego do jakiej kategorii zakwalifikowano jednostkę, ludzie postrzegają i wchodzą w reakcje z nią. To, z kolei, wpływa na tożsamość i zachowanie jednostki, które są odpowiednio dostosowywane. Większość ludzi zachowuje się zatem w sposób, jakiego oczekuje od nich ich świat społeczny. Tym samym zachowanie osób starszych może być wynikiem reakcji społecznych w ich najbliższym otoczeniu. Badacze tego nurtu zauważają występowanie następujących prawidłowości w zachowaniu osób starszych. Osoby starsze podlegają wpływom i są uzależnione od przypisanych im społecznie etykiet. Zatem

---

¹⁴ *Ageing and society*, vol. III, red. M. Riley, M. Johnson, A. Fonner, Russel Sage Foundation, New York 1972; M.W. Riley i in., *Sociology of age*, w: *Handbook of sociology*, red. N.J. Smelser, Newbury Park, CA Sage 1988.

¹⁵ H.G. Cox, *Later life...*, s. 51.

utrata ról społecznych pozbawia je informacji zwrotnej na temat ich samych, co kreuje próżnię i poczucie uzależnienia od źródeł zewnętrznych samodzielnego przypisywania etykiet, co często kreuje obrazy osób starszych jako nieużytecznych. Jednostki, które akceptują takie stereotypowe etykiety, przyjmują pozycję zależną i zapominają o swojej niezależności. Słowem, ludzie zachowują się tak, jak wydaje im się, że powinni się zachowywać, gdyż tego oczekuje od nich społeczeństwo. Osoby starsze przyjmują negatywne etykiety osób starszych, identyfikują się z nimi oraz przesuwają się do kolejnego, późniejszego etapu życia naznaczonego jeszcze mniejszą niezależnością.

Opisane elementy obrazują wieloetapowy cykl społecznego rozpadu – od problemów z tożsamością i niepełnych ról społecznych, przez etykietę osoby niekompetentnej lub niepełnosprawnej, aż do roli chorej i uzależnionej, wreszcie niezdolnej do samodzielnego funkcjonowania¹⁶. Oczywiście, osoby starsze na różny sposób mogą doświadczać tego procesu etykietowania oraz społecznego rozpadu. Częste są przypadki, opisane również w literaturze, kiedy pomimo negatywnego etykietowania, osoby starsze odwracają etapy cyklu rozłamu społecznego, tym samym wyzwalaając się ze społecznie przypisanych im ról typowych dla wieku starszego przez dostęp do usług społecznych adresowanych do osób starszych, czy też budując wysoką samoocenę¹⁷.

Starzenie się jednostek i społeczeństw

Starzenie się społeczeństw zwykle jest pokazywane w kontekście tak zwanej pierwszej rewolucji demograficznej. Czynniki za nią odpowiedzialne to zmniejszająca się śmiertelność jednostek oraz malejąca stopa rozrodczości. Trzy centralne elementy analizy stanowią: stopa rozrodczości, stopa śmiertelności, a także – niewymieniona dotąd – wielkość migracji międzynarodowych. Równoczesna analiza w tych trzech wymiarach pozwala wyodrębnić wspólny wzór obserwowany we współczesnych społeczeństwach industrialnych, choć, jak zauważył Richard Hugman¹⁸, jest on obecny niemal we wszystkich państwach.

---

¹⁶ *Ibidem*, s. 57.

¹⁷ H.G. Cox, *Later life...*, s. 56–59.

¹⁸ R. Hugman, *Ageing and the care of older people in Europe*, St. Martin Press, New York 1994, s. 1, 12.

Starzenie się społeczeństw jest ponad wszelką wątpliwość zjawiskiem wielowymiarowym, przy czym spadek rozrodności jest ukazany jako jego główny winowajca. Historycznie rzecz ujmując, w ciągu 50 lat XX wieku całkowita stopa rozrodności na świecie spadła z 5,0 dzieci przypadających na kobietę do 2,7 dziecka. Prognozuje się, że w ciągu najbliższych 50 lat będzie ona nadal spadać – aż do 2,1 dziecka. Zjawisko to już teraz jest odczuwane, szczególnie w regionach rozwiniętych (gospodarkach uprzemysłowionych), gdzie widoczny jest spadek wskaźnika rozrodności z wartości 2,8 w latach 1950–1955 do 1,5 w latach 2000–2005. Oznacza to, iż odnotowywany poziom urodzeń pozostaje znacznie poniżej wskaźnika zastępowalności pokoleń¹⁹. Nie można jednak przyjąć, że zjawisko to nie dotyczy mniej rozwiniętych regionów. Redukcje stopy rozrodności są widoczne, a demografowie wieszczą, iż zjawisko to będzie przebiegać na tych obszarach szybciej niż w gospodarkach rozwiniętych. Dla lat 1950–1955 oraz 2000–2005 spadek stopy rozrodności kształtował się następująco: zmiana z 6,2 do 2,9 dziecka na kobietę²⁰. W ramach tej grupy krajów widoczne jest jednak silne zróżnicowanie. Wysokie stopy – oscylujące wokół pięciorga dzieci na kobietę – wciąż dominują w krajach Afryki Wschodniej, Środkowej i Zachodniej, podczas kiedy znaczący ich spadek – poniżej 2,5 – jest obserwowany w krajach Azji Południowo-Środkowej, Ameryki Południowej i Karaibów. Zgodnie z prognozami²¹, przewidywana przeciętna stopa rozrodności w krajach mniej rozwiniętych spadnie do 2,4 w latach 2025–2030 i 2,2 w okresie 2045–2050, w przypadku krajów najmniej rozwiniętych będzie to odpowiednio: 3,6 i 2,5. W tym samym okresie w krajach rozwiniętych wzrośnie odpowiednio do 1,7 i 1,9.

Poza zmianami w stopach rozrodności obserwowane są zmiany w długości życia, które się wydłuża. Osoby starsze, zwłaszcza w bardziej rozwiniętych gospodarkach, mają większe szanse dożycia zaawansowanego wieku. Przewidywana długość życia około 1900 roku wynosiła między 45 a 50 lat w krajach rozwiniętych²², w latach 1950–1955 wzrosła od 46,5 do 66 lat w latach 2000–2005.

---

¹⁹ *World population ageing 1950–2050*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York 2001, s. 5, <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/>.

²⁰ *Ibidem*, s. 5.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ageing in the twenty-first century a celebration and a challenge*, United Nations Population Fund, HelpAge International, London–New York 2012, http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2012/Ageing-Report_full.pdf, s. 21.

Porównując przyrost długości życia, globalnie wzrósł on około 20 lat, w tym 23,1 roku w regionach mniej rozwiniętych oraz 9,4 w regionach bardziej rozwiniętych²³. Globalne wskaźniki przewidywanej długości życia pokazane poniżej potwierdzają ten trend. Dalsze wydłużenie długości życia wydaje się być faktem nie budzącym wątpliwości. Jednocześnie poza nim wciąż widoczne jest wyraźne zróżnicowanie długości życia kobiet i mężczyzn. Na całym świecie kobiety żyją dłużej niż mężczyźni, jednak w krajach bardziej rozwiniętych kobiety żyją 7,4 roku dłużej niż mężczyźni, a różnica ta zmniejszy się do 6,1 roku w ciągu najbliższych 50 lat. Dla porównania, w krajach mniej rozwiniętych różnica ta wykazuje tendencję zwyżkową – od 3,2 do 4,4 roku. Można zatem śmiało wysnuć wniosek, że głównym beneficjentem zmian demograficznych w tym obszarze są kobiety, to one żyją dłużej²⁴. Jednocześnie warto pamiętać, że nie zawsze pozycja społeczno-ekonomiczna kobiet pozwala im na godne i zasobne życie w starości.

Co interesujące, osoba urodzona w krajach bardziej rozwiniętych ma szansę żyć w przybliżeniu o 12 lat dłużej niż ta sama osoba urodzona w kraju mniej rozwiniętym. Oprócz tej – oczywistej wydawałoby się – różnicy, należy wskazać na występowanie różnic pomiędzy państwami mniej rozwiniętymi. W niektórych krajach, takich jak Izrael, Martynika, Specjalny Region Administracyjny Makau, przewidywana długość życia oscyluje wokół 79 lat, podczas kiedy w Botswanie, Mozambiku czy Suazi nie przekracza 39 lat. Tak wielkie zróżnicowanie nie jest widoczne w regionach rozwiniętych. Trend, który się ujawnia, wskazuje, że zmniejsza się luka między krajami rozwiniętymi a mniej rozwiniętymi, co może doprowadzić do zniwelowania tej różnicy. Globalnie przewidywana długość życia wzrośnie w przybliżeniu o dziesięć lat, a w latach 2045–2050 osiągnie 76 lat. Dla tego okresu przewidywana długość życia w dniu urodzin (*life expectancy at birth*) wzrośnie do 82 lat w bardziej rozwiniętych krajach i 75 w mniej. Dodatkowo nie tylko więcej ludzi dożyje bardziej zaawansowanego wieku, ale i będą też żyć dłużej. O ile przewidywana długość życia w wieku 60 lat w okresie 2000–2005 wynosiła 18,8 roku, o tyle dla lat 2045–2050 wyniesie 22,2 roku²⁵.

---

²³ *World population ageing 1950–2050...*, s. 6–9.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

Tabela 1

Populacja świata w wybranych grupach wiekowych

Populacja świata	2011/2012	2050 r. projekcja
liczba osób w wieku 60+	809 742 889	2 031 337 100
liczba osób w wieku 80+	114 479 616	402 467 303
liczba osób w wieku 100+	316 600	3 224 400
procentowy udział osób w wieku 60+	11,5	21,8
procentowy udział osób w wieku 80+	1,6	4,3
liczba mężczyzn w wieku 60+ na 100 kobiet w wieku 60+	83,7	86,4

Źródło: *Ageing in the twenty-first century...*, s. 19.

Skoro wiadomo już, że ludzie żyją dłużej, warto zwrócić uwagę na liczbę osób starszych w populacji świata (tabela 1). Projekcja dla 2050 roku pokazuje ponad dwukrotny wzrost liczby osób w wieku powyżej 60 lat. Co ciekawe, niemal czterokrotnie wzrośnie liczba osiemdziesięciolatków oraz dziesięciokrotnie stulatków. Pokazuje to znane już zjawisko starzenia się tych najstarszych.

Implikacje dla gospodarki i społeczeństwa. Podsumowanie

Bez wątplenia zmiany w strukturze wieku na świecie mają olbrzymi wpływ na kształt i sposób funkcjonowania społeczeństw, a tym samym gospodarke poszczególnych państw. Można powiedzieć, że konsekwencje tego zjawiska mają wymiar społeczny, ekonomiczny i polityczny, a nawet kulturowy.

W licznych dokumentach planistycznych, jak na przykład w tak zwanym planie madryckim, zwraca się uwagę, że wkład osób starszych jest nieoceniony i niedoceniany. Ich formy aktywności są różne, za pomocą swojego majątku i zasobów finansowych, a także dzięki wiedzy i doświadczeniu, osoby starsze funkcjonują jako edukatorzy, pracownicy, wolontariusze, opiekunowie, pracownicy domowi (*homemakers*), są też źródłem pamięci, kultury i historii swoich rodzin oraz narodów. Dlatego też istotne jest włączenie ich w procesy decyzyjne, z których – z racji wieku – zostały wcześniej wypchnięte lub same się wycofały²⁶. Tu pojawia się pytanie, na ile osoby starsze dobrowolnie decydują się na wycofanie z różnych uznanych za społecznie ważnych obszarów, a na ile podlegają systemowemu

²⁶ *Ageing in the twenty-first century...*, s. 35.

„wypchnięciu” w stylu weberowskiego systemowego zamykania. Zarówno mężczyźni, jak i kobiety, niezależnie od swoich preferencji, systemowo są skłaniani do wycofania się z ról na polu aktywności zawodowych. Odbywa się to przez system formułowanych zachęt, które obejmują choćby świadczenia, ale i sugestie o możliwości odpoczynku. Następuje swoista wymiana międzypokoleniowa – osoby starsze zwalniają miejsca młodszym, często nie dlatego, że chcą, ale z powodu presji społecznej. Bez wątpienia zachęcanie osób starszych do zachowania aktywności i odgrywania ról jest godne pochwały. Wydaje się, że liczne grupy osób starszych, zwłaszcza tych młodszych starszych, są zainteresowane utrzymaniem aktywności. Jednak te rodzaje aktywności i role, stare czy nowe substytucyjne, z pewnością zależą od innych czynników, jak edukacja, styl życia, status, klasa i pozycja społeczna. Potwierdza to, że ludzie starsi są grupą zróżnicowaną, a wiek jest czynnikiem stratyfikacyjnym. Specyfika grupy i jednostek może mieć znaczenie, czy będą one mogły kontynuować zachowania i wzory typowe dla swojego dojrzałego życia. Może się okazać, że siła etykiet społecznych wytworzonych przez środowisko wokół osób starszych może prowadzić do ich rezygnacji z aktywności, do poddania się negatywnym stereotypom, które są wpisywane w ramy dyskryminacji wobec osób starszych (*ageism*) oraz do zjawiska wykluczenia.

Jednym z kluczowych obszarów, w którym szczególnie aktywni są ludzie starsi, jest przestrzeń rodziny, a dokładnie rzecz ujmując, opieka nad wnukami. Rodziny na całym świecie funkcjonują dzięki wsparciu oferowanemu przez rodziców, którzy zwykle są już na emeryturze, a czasem wcześniej włączają się do opieki nad dziećmi. Oczywiście ma ona wymiar opieki przypisanej do płci, zwykle to kobiety są tymi, które w większym stopniu niż mężczyźni zajmują się wnukami²⁷. Tu warto dotknąć kwestii wymiany międzypokoleniowej, która dotyczy również sfery opieki świadczonej na rzecz starszych osób. Podobnie jak opieka nad dziećmi, charakteryzuje się ona nierównomiernym zaangażowaniem płci. Jak zauważyli Marco Albertini, Martin Kohli i Claudia Vogel²⁸, osoby starsze przekazują czas i zasoby swoim dorosłym, wiodącym już samodzielne życie,

---

²⁷ B. Pfau-Effinger, *The approach of the arrangement of work and welfare to the cross – national analysis of formal and informal work*, w: *Formal and informal work. The hidden work regime in Europe*, red. B. Pfau-Effinger, L. Flaquer, P. Jensen, Routledge, New York–London 2004; A. Surdej, E. Ślęzak, *Formal and informal work in a transition country. The case of Poland*, w: *ibidem*.

²⁸ M. Albertini, M. Kohli, C. Vogel, *Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns – different regimes?*, „Journal of European Social Policy” 2007, vol. 17 (4), s. 319–334.

dzieciom, podczas kiedy poziom zwrotu w drugą stronę jest o wiele niższy. Wraz ze starzeniem społeczeństw okazuje się, że możliwość pozyskania wsparcia w ramach rodziny będzie coraz bardziej ograniczona.

Procesom starzenia podlegają również całe gospodarki, nie tylko społeczeństwa. W roku 2010 odnotowano aż 23 starzejące się gospodarki na świecie, gdzie konsumpcja osób starszych przekroczyła rozmiar konsumpcji osób młodych. Wszystkie, poza jedną – Japonią, były zlokalizowane w Europie²⁹. Starzejące się gospodarki to nie tylko konsumpcja, ale i procesy produkcji (wytwarzania), aktywność zawodowa czy podatki i transfery społeczne. Na pierwszy plan wysuwa się rynek pracy. Globalna siła robocza starzeje się i będzie się jeszcze bardziej starzeć w ciągu najbliższych 50 lat. Zwiększona liczba osób starszych i malejąca liczba osób młodych prowadzi do widocznego już w krajach rozwiniętych przetasowania na rynku pracy. Wydłuża się czas aktywności zawodowej, który obecnie w niektórych krajach sięga 70 roku życia, budząc niepokój przedstawicieli tej grupy wiekowej. Oczywiście, wydłużenie czasu aktywności zawodowej i działania na rzecz zwiększenia stopy zatrudnienia osób starszych mają bezpośredni związek z długością życia ludzi w kraju, ze spadkiem urodzeń oraz wydolnością systemów zabezpieczenia społecznego, co do których istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że nie będą w stanie obsłużyć rosnącej armii emerytów. Dodatkowo pojawia się aspekt podkreślający zaangażowanie kobiet w pracę w domu, która nie nosi znamion zatrudnienia, a która w sposób oczywisty przyczynia się do rozwoju społecznego. W wielu krajach na świecie kobiety pracujące jedynie w domu pozbawione są wsparcia ze strony państwa. Obecnie, jak podaje UFDPA³⁰, jedynie 1/3 państw, około 28% globalnej populacji, ma kompletne (*comprehensive*) systemy zabezpieczenia społecznego. Co ciekawe, systemy te w większości są związane z formalnym zatrudnieniem pracowników umysłowych i fizycznych, którzy stanowią mniej niż połowę ludności aktywnej zawodowo na świecie. Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO) szacuje, że jedynie 20% globalnej siły roboczej w wieku aktywności zawodowej (pracy) ma dostęp do tych systemów. Co więcej, systemy emerytalne opłacane ze składek obejmują jedynie 40% pracującej populacji. Widoczne są olbrzymie różnice o charakterze regionalnym – w Europie, Ameryce Północnej liczby te są dwukrotnie wyższe, podczas kiedy w Afryce mniej niż 1/3 ludności jest objęta

---

²⁹ *Ageing in the twenty-first century...*, s. 50.

³⁰ *Ibidem*, s. 44–45.

opieką w sensie prawnym, nie mówiąc już o efektywnym objęciu. Starzenie się społeczeństw prowadzi również do zmian w systemach opieki zdrowotnej. Z jednej strony nie ma wątpliwości co do rozwoju technologii medycznych, z drugiej zaś wiadomo, że duża część populacji świata czasem nie ma dostępu do podstawowych procedur medycznych. Osoby w wieku starszym są narażone na wystąpienie wielu chorób. W przypadku krajów o ograniczonym dostępie do opieki medycznej jej ciężar zwykle prawie w całości spada na rodzinę. Z kolei w państwach rozwiniętych wydaje się, że usługi zdrowotne są w przeważającej większości konsumowane przez osoby starsze, co powoduje oczywiste przeciążenia systemu opieki zdrowotnej i ogranicza jego dostępność.

Podsumowując, starzenie się społeczeństw, którego w coraz większej liczbie państw świata i w coraz szybszym tempie jesteśmy świadkami, stanowi bez wątpienia poważne wyzwanie. Należy jednocześnie stwierdzić, że jak dotąd nie ma wypracowanego globalnego rozwiązania tego problemu. Nie wiadomo, czy systemy zabezpieczenia społecznego oraz systemy zdrowotne udźwigną ciężar starzejących się społeczeństw. Ponadto trudno przewidzieć, jakie konsekwencje będzie miało funkcjonowanie jednostek w warunkach pełnych niejasności i ambiwalencji, przeplatających się faktów solidarności i konfliktów. Życie współczesnych ludzi pełne jest dylematów. Czy osoby starsze powinny pracować, czy może powinny odejść na emeryturę, rezygnując z pełnionych ról społecznych, oddając je ludziom młodym? Czy powinny utrzymywać swoją aktywność tak długo, jak jest to możliwe? Czy może poszukiwać innych form aktywności, które zastąpią luki powstałe w wyniku przejścia na emeryturę i wycofania się z ról i podejmowanych działań? Warto jednocześnie zwrócić uwagę, że nie jest łatwo podejmować te decyzje, ani ludziom starszym, ani młodym, ani politykom, ani kreatorom polityki publicznej, w sytuacji pełnej ryzyka oraz tykającej bomby demograficznej.

Bibliografia

Ageing in the twenty-first century a celebration and a challenge, United Nations Population Fund, Help Age International, New York–London 2012, http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2012/Ageing-Report_full.pdf.

Albertini M., Kohli M., Vogel C., *Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns – different regimes?*, “Journal of European Social Policy” 2007, vol. 17 (4).

Cox H.G., *Later life. The realities of aging*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey 2009.

- Harris D., *The sociology of aging*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK 2007.
- Hugman R., *Ageing and the care of older people in Europe*, St. Martin Press, New York 1994.
- Morgan L.A., Kunkel S.R., *Aging, society, and the life course*, Springer Publishing Company, New York 2007.
- Pfau-Effinger B., *The approach of the arrangement of work and welfare to the cross – national analysis of formal and informal work, w: Formal and informal work. The hidden work regime in Europe*, red. B. Pfau-Effinger, L. Flaquer, P. Jensen, Routledge, New York–London 2004.
- The cultural context of aging. Worldwide perspectives*, red. J. Sokolovsky, Greenwood Press Praeger, Westport, Connecticut, London 2009.
- Studen S., *Psychologia starzenia się i starości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Surdej A., Ślęzak E., *Formal and informal work in a transition country. The case of Poland*, w: *Formal and informal work. The hidden work regime in Europe*, red. B. Pfau-Effinger, L. Flaquer, P. Jensen, Routledge, New York–London 2004.
- Szarota Z., *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
- World population ageing 1950–2050*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York 2001, <http://www.un.org/esa/population/publications/worldageing19502050/>.

GLOBAL AGEING

IMPLICATIONS FOR SOCIETIES AND ECONOMIES

SUMMARY

In this paper phenomena related to ageing and ageing of societies is presented. It is worth to note that ageing is becoming a hot topic on the agenda of various national and international bodies. Thus before it is taken further the theoretical aspects of global ageing based on the available sociological theory are scrutinised. Furthermore, the analysed phenomena are shown in a historical and future perspective. Finally the paper closes with conclusions set as the implications of global ageing to societies and economies.

Keywords: ageing, old age